

Birte Daugaard Jørgensen:

Englefedt og pukkelblå

– et kapitel af narrestregernes kulturhistorie

Torsdag den 16. november 1989 bragte Århus Stiftstidende på sin forside følgende nyhed: En århusiansk håndværkssvend havde sendt firmaets nye lærling hen til isenkræmmeren for at købe *kørneprikker*. Nu er en kørne eller kørner et lille stålredskab, der bruges til at lave små mærker i metal, og “kørneprikker” er navnet på disse mærker. Lærlingen var altså sendt ud i et narreærinde. Han skulle gøres til grin.

Det lykkedes også. Isenkræmmeren fyldte skruer og søm og andre småting i en pose, og lærlingen kom tilbage og blev leet ud. Men den, der ler sidst, ler bedst, og det blev isenkræmmeren. Han forlangte nemlig 100 kr. for sine “kørneprikker”, og da den morsomme svend mødte op for at lade handelen gå tilbage, fik han svaret: “Her i forretningen er der ingen fortrydelsesret”. Svenden fandt nu ikke spøgen helt så morsom længere. Han henvendte sig til Forbruger Komiteen for at få sine penge tilbage, men komiteen måtte svare, at isenkræmmeren var i sin gode ret.

Så vidt Århus Stiftstidende.

Den skik, som avisen her har fundet et aktuelt eksempel på, er gammel – så gammel, at oprindelsen er ukendt. Spøgen går ud på at sende et menneske af sted i et indbildt ærinde, og de fleste mennesker vil kende den fra den form for aprilsnar, der går ud på at få en til “at løbe april”.

På Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning er spøgen velkendt – selv om vi dog ikke praktiserer den selv. I 1959 stillede vi på en af de spørgelister, der bliver udsendt til vore meddelere, følgende spørgsmål: “I spøg kunne man sende et barn hen til naboen for at låne et redskab eller andet som ikke eksisterede. Hvilke navne havde man for sådanne

ting?” Vi fik et usædvanlig stort antal svar. Ikke mindre end 650 meddelere kunne huske, at folk var blevet gjort til nar på denne måde.

Svarene viser, at man har kendt til skikken både inden for landbrug og håndværk. I det typiske tilfælde er det et barn eller et ungt menneske, der bliver gjort grin med. Det er lærlingen eller hyrdedrengen eller lillepigen på gården. For at spøgen skal lykkes, må offeret jo være godtroende.

Mere end 90 forskellige ord for indbildte ting har vi fået oplyst, og de rækker fra genstande, der sådan set godt kunne have eksisteret, men bare ikke gør det, – til betegnelser, som den tænksomme person på forhånd burde kunne regne ud er fup.

I den første gruppe er fænomenet en *møddingskraber* absolut det mest yndede. Så at sige i hvert eneste jysk sogn har man kendt til at sende tjenstedrengen af sted til naboen efter dette ikke eksisterende redskab, når man var ved at være færdig med at køre møg ud på markerne. Drengen fik en tom sæk med, og hvis det gik som det skulle, var naboen med på spøgen. Han fyldte, uden at drengen så det, den tomme sæk med sten eller gammelt jern, bandt den forsvarligt til og gav drengen besked om ikke at åbne den. Det er let at forestille sig, hvordan han blev modtaget, når han kom hjem med den.

Med “møddingskraberen” forholdt det sig sådan, at den ikke kun gjorde offeret til grin, men også udsatte ham – eller hende – for fysiske strabadser. “Mange børn har grædt efter sådan en tur,” skriver en af vore meddelere.

Så var det trods alt mere menneskeligt og vel også vittigere at blive sendt af sted efter ting, hvor offeret dog havde en chance for at gennemskue spøgen, såsom *sribet hattelak*, *ternet sytråd*, *færdigsyede knaphuller*, *frø til hegnspæle*, *et forkromet øjemål*, *pigtråd på flaske* – eller drengen der blev sendt på apoteket for at hente *englefedt* (= svinefedt), og apotekeren svarede: Beklager vi har udsolgt, men vi slagter igen i morgen. Her har opfindsomheden været stor, og kun fantasien satte grænser. Mere betænkeligt er det vel, når man i Vest- og Sønderjylland bad drengen eller pigen om at løbe hen og hente *pukkelblå*, dvs. tørre tæsk. Og den, der blev sendt afsted efter *tørret* eller *langstrakt farmaceut*, har nok også risikeret en ublid modtagelse. Her bygger spøgen på, at det unge menneske ikke har kendt fremmedordet.

I Østjylland var *næbrejern* udbredt og fra Sydvestjylland kender vi *næbresaks*. Disse fantasiredskaber blev der sendt bud efter, både når stenbroen skulle luges, og når der blev plukket fjerkræ. Men der kan

også fra tid til anden have skjult sig en frivol vits i de nævnte betegnelser, jf. fx Erik Høvring: *Den bortfløjne mødom samt andre skæmt-somme og erotiske folkeeventyr* (1985) s. 21.

Håndværkerne har ikke været bedre end bønderne, når det gjaldt om at gøre grin med folk. De indledningsvis omtalte *kørneprikker* kendes også fra instituttets samlinger. Hos smeden kunne man blive bedt om at hente *hærdevand*, eller et barn kunne blive sendt derhen for at købe for 25 øre *amboltklang*. En ung mejerist blev sendt afsted efter *ostehuller*, og fra et bageri i Løgstør meddeles ordet *dejhandsker*. Var det hos tømmeren eller snedkeren, blev lærlingen sendt afsted efter en *gesimshøvl* eller *sømhuller*. Når et træstykke var for kort, måtte han i Vendsyssel og Himmerland hen efter en *træstrækker*, mens det samme indbildte redskab i Thy blev kaldt en *trærækker*. En *forlængerhøvl* kunne også bruges. Murerlærlingen blev udsat for at skulle hente en *stenstrækker* eller *stenrækker*, når murstenene var ved at slippe op. Eller han måtte løbe hen for at spørge en mand, om han kunne låne hans *bomhuller*, dvs. hullerne i muren til stilladset under et byggeri. På Djursland sendte svendene det unge menneske afsted for at hente *komad* (= albuerum), hvis der var trang plads.

Særlig slem ser det ud til at tækkemanden har været. Når han kom til gården, blev naive drenge over hele Jylland sendt til naboerne efter *taghøvle*, *mønhøvle* og *tagsakse*.

Hvad har alt dette så skullet gøre godt for? Ja, det må jo have moret folk, men næppe dem som spøgen gik ud over. En stakkels hyrdedreng eller lillepige, alene blandt fremmede, kan have haft det hårdt nok i forvejen, og flere af vore meddelere tager da også direkte afstand fra skikken. Det har utvivlsomt fungeret som et barskt indvielsesritual: den nye tjenestedreng eller lærling er ad denne vej blevet optaget i fællesskabet – med ret til herefter selv at gøre børn og unge til grin. Men det ser også ud til, at skikken undertiden har haft funktion af social undertrykkelse på gårdene. En meddeler bemærker således, at det var hyrdedrengen, det gik ud over, – men sjældent gårdens egne børn.